

»How to get at a man in Greenland I don't know«

Aage Roussell og hans Orkney forbindelse

Af Steffen Stummann Hansen

Introduktion

I 1921 påbegyndte historikeren Poul Nørlund (1888-1951) fra Danmarks Nationalmuseum arkæologiske undersøgelser af nordbogårdene i Grønland. Nørlund havde kun været underinspektør ved Nationalmuseet i fire år, da han blev betroet ledelsen af udgravnningen af nordboruinerne ved *Herjolfsnes* i Østerbygden (Nørlund 1924). Initiativet kom i 200 året for Hans Egedes ankomst til Grønland og blot få måneder efter, at Danmark i en note af 18. januar havde anmodet den norske regering om skriftligt at anerkende dansk suverænitet over hele Grønland (Blom 1973, s. 18ff). I de følgende årtier skulle danske arkæologer komme til at foretage adskillige ekspeditioner og udgravnninger i Grønland.

I Grønland fik Nørlund tidligt kontakt med en ung dansk arkitekt ved navn Aage Roussell (1901-1972). Roussell havde i 1922 forladt Kunstakademiet med en arkitektuddannelse og havde derefter taget en tegnestue-uddannelse hos Carlsberg og Stadsarkitekten, inden han i efteråret 1924, med to dages varsel, rejste til kryolitbruddet i

Ivittuut i Grønland. Her arbejdede han som arkitekt, men deltog også i ingeniørarbejdet i minen, og blev i årene 1925-1926 fungerende driftsbestyrer (Roussell 1941a, s. 52).

Det fremgår ikke noget sted, hvordan mødet mellem de to fandt sted, eller om Roussell tidligere havde udvist interesse for arkæologi og her specielt nordboundersøgelserne. Nørlund har dog i den arkitektuddannede Roussell givetvis straks set mulighederne for at få foretaget kvalificerede opmålinger af nordboruiner og ansatte ham som assistent på sine arkæologiske ekspeditioner til nordbobebyggelser i Grønland i 1926 og i 1930.

Steffen Stummann Hansen er mag.art. i forhistorisk arkæologi ved Københavns Universitet og har i de sidste sytten år arbejdet med vikingetiden og middelalderen i Nordatlanten. Han er i øjeblikket leder af projektet »Vestnordisk Byggeskik i Vikingetid og Middelalder i Nordatlanten« under Nordisk Forskningsråd. Projektet sker i samarbejde med islandske og norske kolleger og institutioner.

Poul Nørlund, til højre i billedet, ombord på dampskibet »Fox II« på vej til Grønland i 1921 for at indlede de banebrydende udgravnninger på *Herjolfsnes*. Nørlund var i 1912 blevet mag.art. i historie ved Københavns Universitet og i 1920 dr.phil. på afhandlingen »Det romerske Slavesamfund under Afvikling«. I 1912 blev han tilknyttet Nationalmuseet som medhjælp, siden 1917 som underinspektør og fra 1933 som overinspektør. Fra 1938 og frem til sin død var han direktør for Nationalmuseet. Udover Herjolfsnes udgravede Nørlund i de kommende år tillige nordbabispesedet *Gardar* (1926) (Nørlund 1930) og i 1932 Erik den Rødes gård *Brattahlíð* (1932) (Nørlund & Stenberger 1934). I 1930 indledte han sammen med Roussell undersøgelser af gårdfanlagget *Sandnes* i Vesterbygden, som i 1936 blev publiceret af sidstnævnte (Roussell 1936). Nørlunds anden store fortjeneste i dansk arkæologi var så ubetinget udgravnningen af vikingetidsborgen *Trelleborg* i årene 1934-1942, en udgravnning han selv publicerede i 1948 (Nørlund 1948).

Ved siden af Nørlund ses Johan Petersen (1867-1960), der var vokset op i et dansk-grønlandsk hjem, og som blot 16 årig havde deltaget i Gustav Holms Ostgrønlands-ekspedition i 1883-1885. På ekspeditionen fungerede Johan Petersen som tolk, men spillede trods sin unge alder også en betydelig rolle i indsamlingen af etnografiske og kulturhistoriske data. Deltog i de følgende år, hvor han i øvrigt virkede som udstedsbestyrer i Disko-bugten, i flere større ekspeditioner. Ved oprettelsen i 1894 af handels- og missionsstationen Angmagssalik blev Johan Petersen dens naturlige bestyrer, et job han bestred i de følgende 22 år. I 1904 udnævntes Johan Petersen til kolonibestyrer, men rejste i 1916 hjem til Danmark på grund af svigtende helbred. Vendte dog tilbage som vikarierende bestyrer i 1923-24, hvor han bl.a. ledede bosættelsen i Scoresbysund. Han deltog i 1921 i Nørlunds ekspedition til Sydgrønland og udgravnningen af *Herjolfsnes* (Lidegaard 1982). Foto: Danmarks Nationalmuseum.

Roussell blev som arkitekt meget naturligt interesseret i skandinavisk eller »norrøn« byggeskik, som den kom til udtryk i nordboernes gårde og kirker. I 1930 assisterede han således Nørlund med publiceringen af resultaterne af deres fælles udgravnning af nordboernes bispesæde *Gardar* (Igaliku) i Østerbygden (Nørlund 1930).

Den intensive danske arkæologiske indsats i Grønland i 1920erne producerede omfattende arkæologiske fund, hvortil der på daværende tidspunkt imidlertid kun var et sparsomt komparativt materiale, ikke mindst hvad angår byggeskikken. Nørlund besluttede sig derfor til at sende Roussell afsted på en studietur til de skotske øgrupper – Orkney, Shetland og Hebriderne. Baggrundsen for, at det netop var dette område, der interesserede Nørlund, fremgår af ansøgningen til Carlsbergfondet, hvori Nørlund bl.a. skrev, at han gennem sine studier var 'blevet opmærksom paa, at der paa forskellig Maade gaar direkte kulturelle Forbindelseslinier ud til Grønland fra de gamle norske Vesterhavsoer ved Skotlands Kyster (Hebriderne, Orkneyøerne og Shetlandsøerne) der paa deres Side havde nær Tilknytning til keltisk og angelsachsisk Kultur. Det vilde være af stor Verdi at faa bedre Kendskab især til den Bygningskik som har været raadende paa disse Øer i den tidlige Middelalder, men medens de forhistoriske Levn i de senere Aar er blevet grundig studeret baade af skotske og norske Forskere, findes der i den videnskabelige Litteratur kun ganske utilfredsstillende Oplysninger om Levn fra senere Tider'.

Og Nørlund fortsatte: 'Til Underbygelse af vores grønlandske Studier var det derfor

Familieafsked inden afrejsen til Grønland i 1930. Aage Roussell i Trangraven på Christianshavn omgivet af fra venstre modern Sidse Hansine Roussell, søsteren Ellen Roussell, veninden Bodil Drecher samt, til højre for Roussell, vennen Erik Lindgren. Foto: privateje.

meget ønskeligt at faa udfyldt denne Mangel i vor Videns gennem en Orienteringsrejse, som jeg tænkte mig foretaget af min fleraarige Medarbejder ved Arbejdet i Grønland, Arkitekt Aage Roussell, der vil kunne udføre de for nødne Opmaalinger og Fotograferinger og i det hele indsamle Studiemateriale. Selv om det paa Forhaand er umuligt at vide, hvormeget positivt Udbytte en saadan Rejse vil kunne give, finder jeg det dog i høj Grad paakrævet, at der tilvej bringes Oplysninger om i hvilken Udstrækning der er bevaret Bygningslevn fra Middelalderen paa de nævnte Øer, og i hvad Forhold de staar til nordisk Bygningskik'.

Ansøgningen blev imødekommet af Carlsbergfondet, og sommeren 1931 kunne Roussell så påbegynde den rejse, der siden skulle udmunde i bogen *Norse*

Building Customs in the Scottish Isles (Roussell 1934). Rejsen og de kontakter, Roussell fik på Orkney, skulle blive af stor betydning for hans videre arbejde med nordbokulturen i Grønland.

Orkney

En nygift Roussell forlod København sammen med sin kone »Lillie« i slutningen af juli 1931. Efter ophold i London og Edinburgh gik turen nordpå i Skotland og herfra via Shetland til Orkney. Roussell ser ud til at være ankommet til Orkney omkring midten af august (Stummann Hansen 1998, 1999).

Af de skotske antikvarer i Edinburgh havde han fået anvist særdeles velkvalificerede kontakter på Orkney, nemlig de to fremtrædende lokalhistorikere, Hugh Marwick (1881-1965) og James Storer Clouston (1870-1944). I et brev hjem til moderen beskrev Roussell mødet med de to lokalhistorikere: *'Lillie skrev sidst, at vi skulde over til en ø, Rousey, paa Orkney. Det var en fin tur. Vi saa mange gode ting og fik en rar frokost hos whisky-bryggeren. Saadan whisky smager man kun en gang i dette liv. Senere viste han os en udgravning, han laver i et gammelt taarn paa et andet hjørne af øen, og gav te inde i ruinen. Saa drog vi hjem pr. motorbaad og bil og gav middag paa hotellet for Clouston og hans kone, der havde været med, og dr. Marwick og hans kone. Det var meget vellykket'* (note 1). »Whisky-bryggeren«, som Roussell omtalte, var øens laird, Walther Grant (1886-1947), fra det berømte Whisky-mærke af samme navn. Han ejede det meste af øen og bekoistede en del arkæologiske udgravninger af dens fortidsminder.

Det skulle vise sig at være særdeles

gode og udbytterige kontakter, Roussell havde fået på Orkney. Både Clouston og Marwick havde akademisk baggrund, var særdeles velbevandrede i Orkneys topografi og historie og havde en stribé publikationer bag sig. Marwick var blevet inspireret af den færøske filolog Jakob Jakobsen (1864-1918), som havde besøgt Orkney i 1909, 1910 og 1912, og han havde været en stor støtte for dennes søster Anna Horsbøl (1856-1940), da hun forberedte den engelske udgave af broderens ordbog over det gamle norrøne sprog *norn* (Dickens 1966; Rendall 1965). Også Storer Clouston havde arbejdet sammen med Jakobsen, og Roussell var således i de bedste hænder her, mens hans studerede byggeskik og opmålte en række gamle gårdsbygninger.

At mødet havde været til gensidig glæde vidner de følgende års intense korrespondance om. Efter samværet på Rousay skrev Storer Clouston til Roussell: *'Dear Roussell, Polite expressions of regret as parting are easy enough to say. To make them more convincing I send you this line to tell you that I miss your company badly and wish you were still here that we might do some more digging and site-seeing together. However, I hope you will come back to Orkney again before very long, and in the meantime let me hear from you occasionally. By the way, you can write in Danish, if you like – provided you write distinct!'* (note 2).

Storer Clouston beskæftigede sig i brevet bl.a. med den teknik, hvormed middelalderlige mure var konstrueret i henholdsvis Grønland og Orkney. Afslutningsvist tilbød Storer Clouston at stille sine notesbøger til fri disposition

James Storer Clouston (1871-1944), der havde afgangeksamen fra Magdalen College i Oxford, havde skrevet flere populære romaner med historiske temer fra Orkneys skandinaviske fortid. Hans standardværk *History of Orkney* blev publiceret i 1932 (The Orkney Herald 1944). Han foretog en del udgravnninger på Orkney, bl.a. på Westness (Rousay) og Orphir (Mainland) (The Orkney Herald, 27. June 1944). Han (i midten) er her fotograferet sammen med sin familie i døren til sit hus på Orphir (antagelig i 1910erne). Foto: Orkney Archives (L1340/1).

for Roussell samt iøvrigt på andre måder bistå ham med informationer.

Efter hjemkomsten

Kort efter hjemkomsten fik Roussell

også brev fra Marwick, hvori det bl.a. hed: 'Dear Mr. Roussell. (...) I should like you both to know how exceedingly glad we both are to have made acquaintance of you both, and we trust we may all be able to meet again before

very long. So please let us hear from you – one or other – occasionally, and with very kindest regards to you both, believe me, Yours very sincerely Hugh Marwick’ (note 3).

Der synes at gå lidt tid, før Roussell fik skrevet til Storer Clouston. I slutningen af oktober fik dette Storer Clouston til at reagere i et brev: ‘*Dear Roussell, What news? I write to hear what you saw after you left us. Don't forget me! I have written a paper on »Tammaskirk«. Is being send before our Orkney Antiquarian Society at its next meeting, and I'll send you a copy when it is printed. Kindest regards to your wife. Yours sincerely, J. Storer Clouston*

’ (note 4).

Roussells svar kom hurtigt. I et brev, afsendt samme dag han modtog brevet fra Storer Clouston, hed det bl.a.: ‘*I remember very well that I promised you to give you a copy of my report to the Anciensmonument-people in Edinburgh, but I have had no peace to do anything as yet (.....) About the question: the norse remains in scottish farm-houses in all, for the moment I d'ont know what to think. Of the one part I am quite sure, you are right in your oppinion, that the orkney-farms are very old, but of the other part there is an important difference from the icelandich and greenlandich farms: the byre is allways in connection with the dwelling, the Thickbigging one is the only one which recalls what I understand as the norse farm. However, I have not finich my studies, and still much more may come up, but for the moment the orkney farm seems to me to be much more alike the danish farm in its old form.(.....) I send you a couple of fotos which I think will be of interrest for you. They derives from the excavations in Greenland 1930, the name of the place is Kilarasafik, possible the norse Sandness. The walls are build by the norsemen before 1370. You may use*

them as you like. The small ones you will recognize as your own excavation on »Tammaskirk«. I try to write english for my own exercise and not because I d'ont belive you will understand danish! Yet I hope, you understand my english. With the kindest regards to you and your family from my wife and your friend, Aage Roussell’ (note 5).

Heller ikke Clouston lod nu et svar vente længe på sig. Allerede den 16. november afsendte han et langt brev til Roussell: ‘*Dear Roussell, I was very glad to hear from you at last. Better late than never! Also better a letter in English than in Danish, so far as I am concerned. I don't really so much read Danish as guess my way through it, with a dictionary handy. If you want to exercise your English write to me oftener. There's a happy thought for you!*’ (note 6). I brevet fortsatte Storer Clouston med detaljeret at diskutere Roussells iagttagelser omkring arkitekturen på Hebriderne og hele spørgsmålet om arkitekturudviklingen i Nordatlanten i Vikingetid og tidlig Middelalder.

Marwick sendte inden årets udgang en hel del relevant litteratur om Orkney til Roussell, og i begyndelsen af 1932 udkom Storer Cloustons artikel om udgravingen af kirketomten ved Tammaskirk, og som lovet sendte han et eksemplar til Roussell. I artiklen udtrykte Storer Clouston sin begejstring for Roussell på følgende måde: ‘*One helper, however, I must mention particularly, since his advice and assistance on the day I was lucky enough to have his company, were invaluable. This was Mr. Aage Roussell of the National Museum, Copenhagen, architect for a number of years past to the Danish Commission engaged in excavating early Norse dwellings*

Hugh Marwick (1881-1965) havde i 1922 sammen med bl.a. Clouston været med til at stiftte *Orkney Antiquarian Society* og var blevet dets sekretær. Han havde i mange år indsamlet materiale til en ordbog over Orkney-dialekter, især de ord der havde sikker eller mulig oprindelse i skandinavisk. Han havde en universitetsuddannelse fra Edinburgh, men da der ikke på daværende tidspunkt undervistes i »Old Norse« (det startede først i 1920rne), havde han selv lært sig det. I 1929 publicerede han sin disputats *The Orkney Norn*, men hans vigtigste arbejde blev dog publikationen *Orkney Farm-Names*, som udkom i 1952. Han fik æresdoktorater ved universiteterne i Aberdeen og Bergen, medlemskab af Vitenskaps-akademiet i Oslo, æresmedlemskab af *Society of Antiquarians of Scotland* og livslangt medlemskab af *Viking Society* (Rendall 1965). Fotograferet ca. 1940. Foto: Orkney Archives (L3230/2).

and churches in Greenland. Watching Mr. Roussell, trowel in hand, patiently and scientifically unravel the problems set by the confusing mixture of laid stones and debris which filled the east end of the chancel (myself by that time a

mere awed spectator), made me wish that our society could see the feat performed in their presence' (Storer Clouston 1932, s. 9-16).

I begyndelsen af maj 1932 havde Roussell færdiggjort den rapport, som han ville sende til de skotske antikvar-myndigheder, og som han havde lovet også at sende til Storer Clouston: *'Hereby I allow myself to hand you my report to the Commission. I hoped to get my paper finished this spring, but many other jobs have come across, and I did not succeed in that. However, the whole material is collected and I hope to get a good deal written down on my way to Greenland.) The 1st June I am starting for Greenland – alone! With the kindest regards from us both to the whole family, yours Aage Roussell'* (note 7).

Roussell havde således endnu ikke kunnet færdiggøre sit manuskript til bogen om byggeskikken på de skotske øer, og han stod nu foran en hel sæsons feltarbejde i Grønland. Den forestående sommer skulle der op til flere arkæologiske ekspeditioner afsted. Nørlund skulle sammen med den svenske arkæolog Mårten Stenberger (1898-1973) grave på *Brattahlid* i Østerbygden (Nørlund & Stenberger 1934), hvor også Gudmund Hatt (1884-1960) skulle foretage arbejde (Stummann Hansen 1999b). Roussell, der indtil da havde været en slags højrehånd for Nørlund, skulle imidlertid nu stå på egne ben og påbegynde nye undersøgelser i Vesterbygden.

Det var derfor en lidt usikker Storer Clouston, der i juni ville fortsætte diskussionen med Roussell omkring den nordatlantiske byggeskik: *'Dear Roussell. How to get at a man in Greenland I don't*

know, but I hope that sooner or later this may reach you. (.....) I hope the Greenland work is going well. Yours J. Storer Clouston' (note 8).

Hvorvidt brevet næede Roussell i Grønland er uvist. I oktober skrev Clouston igen til Roussell: 'Dear Roussell, I suppose by this time you are back in civilization again; and I hope you are going to give us more paper on houses in Norse Greenland. But before you finish it you must get hold of the *Proceedings of the Society of Antiquaries in Scotland* for March 1867 and read a paper by Captain J.L.W. Thomas »On the Primitive Dwellings and Nybogea of the outer Hebrides«. I came across it by chance the other day and thought of you at once.(.....) It would add immensely to the interest of your paper and force of your arguments if you could reproduce some of your plans and cite Thomas's account of the structures. In fact you can't afford to miss this evidence. I wish I had known of it sooner.(.....) How is your work so in Greenland?' (note 9).

I foråret 1933 skrev Storer Clouston igen til Roussell: 'Dear Roussell. I was most interested in your letter, with its particulars of the Greenland houses. I probably gave you a copy of my paper on »An Early Orkney Castle« when you were over here, but in case I didn't I send you one more.(.....) Brass, the old mason with me, said they built side wall and heart together from the foundation. Have you seen anything like this in Greenland? I am not sure I quite understood your discription of the Greenland walls.(.....) Good luck to the Greenland trip! Write again before you go. Our kindest remembrances to you both. Yours J. Storer Clouston' (note 10).

»Norse Building Customs«

Såvel Marwick som især Storer Clou-

ston var således særdeles vigtige diskussionspartnere for Roussell i årene mellem besøget i Skotland i 1931 og frem til 1934, hvor han kunne udsende resultaterne af studierejsen til Skotland. Det skete i bogen *Norse Building Customs in the Scottish Isles* (Roussell 1934), der i dag må betegnes som en tidlig klassiker indenfor sit felt.

Roussell nævnte selv i indledningen til sin bog, at Storer Clouston var hans støtte, hvad angår gårdsbygningerne, mens Marwick var det med stednavnene (Roussell 1934, s. 9). Roussell beskrev det på denne måde: 'My report on the handsome Orkney farm is based upon the publications and voluminous notebooks which Mr. Clouston placed entirely at my disposal, a favour which every investigator will appreciate. Dr. Hugh Marwick of Kirkwall gave me much information that was of great value, especially with regard to the often extremely difficult place-names' (Roussell 1934, s. 9). En række af både Storer Cloustons og Marwicks publikationer er der da også refereret til i Roussells bog.

Roussell havde allerede i sin beretning til Carlsbergfondet sammenfattet sine resultater: 'I helhed er resultatet af rejsen sammenfattet som følger: Den typologisk ældste bolig findes på Lewis, Hebriderne. Et langt ovalt hus med tykke mure af sten og jord har et simpelt tag af tørv og straa. Indvendigt er den ene halvdel bolig, med en tørveild brændende midt paa lergulvet og et snævert roghul i taget er det et særdeles primitivt opholdssted. Vinduer findes ikke, lyset faar kun adgang gennem tagets roghul. Husets anden halvdel er stald. Undertiden, men ikke altid, er bolig og stald adskilt ved et lavt tværskillerum af brædder; ofte er imidlertid et trin ene om at markere

Aage Roussell bag skrivemaskinen i teltet i Grønland 1937. Var det notater til Storer Clouston, der sad i maskinen?
Foto: privateje.

grænsen. Denne hustype har en forbavsende lig-
hed med de fra Skandinavien og Danmark
kendte tomter af jernalderhuse'.

Om de skotske nordøer, d.v.s.
Orkney og Shetland, skrev han: 'På øerne
nord for Scotland er den her antydede husform
yderligere udviklet, saaledes at den orknøske
bondegåard er et ganske kompliceret anlæg,

men udviklingslinien går dog ganske tydeligt
over den noget simplere shetlandske gård til-
bage til grundformen på Hebriderne'.

Roussell etablerede således, hvad der
kunne betegnes som en hustypologi for
de skotske øer, baseret på det evolutio-
nistiske syn, at arkitekturudviklingen gik
fra det mere simple til det stadig mere

sammensatte. På de skotske øer var dette karakteriseret ved tre forskellige trin, nemlig Hebridernes *black house* (hvor stald og bolig var i hver sin ende af huset) som det ældste, svarende til et skandinavisk jernalderhus. Herefter fulgte den shetlandske gård som det midterste og den mere sammensatte orkneyske gård som det yngste trin.

Hvad de skotske øer angår, blev Roussells arbejde af pioneragtig betydning. Han var den første, der kategoriserede gårdene og deres komposition samt studerede de forskellige gårdfacers geografiske udbredelse. Det var den samme evolutionistiske model, han få år senere skulle komme til at bruge for gårdsudviklingen i det norrøne Grønland.

Roussell og nordbokulturens gårde

Roussell opretholdt, omend i mere begrænset omfang, kontakten til Storer Clouston og Marwick efter udgivelsen af bogen i 1934. I august 1936 kunne han således til dem begge sende sin næste bog *Sandnes and the Neighbouring Farms*, der bl.a. omhandlede de udgravninger, han sammen med Nørlund havde indledt i Vesterbygden i 1930 (Roussell 1936) (note 11).

Roussell tog igen i 1934, 1935 og 1937 til Grønland, hvor han foretog udgravninger i Vesterbygden. 1937 skulle blive hans sidste sæson i Grønland, idet han i 1938 blev udpeget som Nationalmuseets repræsentant i det fællesnordiske bebyggelses-arkæologiske projekt, der skulle finde sted i *Bjórsárdalur* i Island i 1939. Roussell fik hermed lejlighed til selv at danne sig et førstehånds-

indtryk af det islandske materiale, hvis betydning Storer Clouston bl.a. havde understreget overfor ham i sine breve i 1932.

I et julebrev til Clouston i december 1938 antydede Roussell, at det nok ville være muligt på vejen til Island at stoppe i Edinburgh og derefter komme til Orkney og bo hos ham for en periode i juni. Brevet er tydeligvis svar på et brev, som Clouston havde sendt til Roussell med oplysninger om igangværende udgravnninger på Orkney og Shetland. Roussell spurgte samtidig til udgravningerne og udbad sig bl.a. oplysninger om hvem, der stod for dem. I Roussells brev hed det, lidt formelt, bl.a.: 'Dear Sir. (...) I am so lucky being sent for an excavation-expedition to Iceland in the coming summer, a collaboration with Mr. Thordarsson of Reykjavík and different Scandinavian colleagues – but no Norwegian! (they do not wish to take part in a collective work, they answer). As far as I can see for the moment, this will take place in the last part of the summer, and I should probably be able to stop in Edinburgh and stay with you for some time, say in the month of June. Will that do?' (note 12).

På vej til Island i sommeren 1939 vendte Roussell tilbage til Orkney og Shetland. Efter invitation fra »His Majesty's Office of Work« gik Roussell d. 22. juni ombord på en damper til Leith (Edinburgh) og ankom herfra til Kirkwall på Orkney d. 26. juni. Han tilbragte et par uger på de to øgrupper, hvor han besøgte de omfattende udgravninger af vikingetidsbebyggelse på lokaliteterne *Jarlshof* på Mainland Shetland og *Brough of Birsay* på Mainland Orkney.

Fra Skotland rejste Roussell videre til Island, hvor han i juli og august var dansk repræsentant og ledende skikkelse i det fællesskandinaviske arkæologiske projekt i *Pjórsárdalur*. Den succesfulde ekspedition til Island, hvis mål var at udgrave hustomter, der kunne sammenlignes med nordboernes tomter på Grønland, skulle senere blive karakteriseret af Roussell som ‘*a small Scandinavian congress of archaeologists, who were digging instead of eating dinners*’ (Roussell 1943a, s. 122). I den endelige publikation af resultaterne af dette projekt (Stenberger 1943) præsenterede Roussell ikke alene resultaterne af hans egne udgravninger (Roussell 1943b), men skrev også kapitlet om det komparative materiale, hvad angår byggeskikken i Nordatlanten (Roussell 1943c). Han var den eneste fagmand, der på dette tidspunkt havde et førstehåndskendskab til byggeskikken i hele den skandinaviske verden i vikingetid og middelalder.

Materialet fra sine Grønlands-ekspeditioner sammenfattede Roussell få år efter i en generel oversigt over nordboforskningens aktuelle stade i publikationen *Farms and Churches in the Mediaeval Norse Settlements of Greenland*, en publikation der gav ham doktorgraden (Roussell 1941b) (note 13). I disputatsen etablerede Roussell en hustypologi for nordbogårdene på Grønland – langhus, ganghus, centraliseret gård (Roussell 1941b, s. 137). Typologien hviler i principippet på den samme evolutionære grundopfattelse, som lå bag den typologi, han i publikationen fra 1934 havde præsenteret for husmaterialet på de skotske øgrupper, således at Roussells

type 1 for Grønland (langhuset) svarer til Hebridernes *black house*, hans type 2 (ganghuset) til den shetlandske gård, mens hans type 3 (den centraliserede gård) svarer til den orkneyske gård. I publikationen refererer Roussell til såvel Storer Cloustons som Marwicks arbejder.

Projektet i Island fandt sted i skyggen af den truende verdenskrig, og Roussell nåede da også kun lige at komme hjem, inden det brød løs. Verdenskrigen betød ikke alene en indstilling af udgravningerne i Grønland, men også en afbrydelse af kontakterne til vennerne på Orkney. I foråret 1946 skrev Roussell til Marwick for at genoptage kontakten. I et svarbrev fra Marwick hed det bl.a.: ‘*My Dear Roussell, I cannot tell you what pleasure it gave me to get your letter 2 days ago, and to know that you and your dear wife and family had all survived these ‘damned years’ as you term them. We two have likewise survived, but it is a very different world we all have to inhabit now over here, fortunately, we never had to endure the horrors of invasion and occupation such as was your lot, and for that we are truly thankful*’ (note 14).

I brevet til Marwick havde Roussell også spurgt til Storer Clouston. Marwicks svar var ikke, hvad Roussell havde håbet på, men måske frygtet: ‘*You ask about Clouston. I regret to tell you he died 2 years ago, and I have not missed anyone so much for long*’. Marwick sluttede sit brev af med et lille håb: ‘*When are you to be in this country again? We should so much enjoy meeting you and Mrs. Roussell again, and hope we may one day yet. How many children do you now have? We should be so pleased to hear*

James Storer Clouston i sit studerkammer omkring 1940 i hjemmet Smoogro House, Orphir på Mainland Orkney. Er det et brev fra Roussell, han læser? Foto: Orkney Archives (L1340/2).

*from you again, and meantime, with very
warmed greetings to all, believe me. Yours very
sincerely, H. Marwick'.*

Roussell havde således mistet sin nære ven og støtte James Storer Clouston under krigen, og det synes som om, at kontakten til Marwick i foråret 1946 var den sidste, Roussell havde til historikermiljøet på Orkney. En vigtig epoke i dansk nordatlantisk forskning stod hermed overfor sin afslutning.

Roussell, der i 1937 var blevet fast-

ansat på Nationalmuseet som inspektør ved 2. Afdeling, blev nemlig efter krigen i stigende grad optaget af en række nye, ikke mindst administrative, forpligtelser. Disse blev selvagt ikke mindre, da han i 1949 blev leder af nævnte afdeling. Roussell kom således ikke til at producere arbejder om norrøn byggeskik i Nordatlanten efter krigen, men han opretholdt imidlertid stadig en interesse for emnet (note 15). Således publicerede han i 1957 en anmeldelse af John

Hamiltons monografi over de udgravnninger på *Jarlshof* på Shetland, som han selv havde besøgt på vej til Island i 1939 (Hamilton 1956; Roussell 1957).

Under den tyske besættelse af Danmark i årene 1940-1945 havde han været aktiv i modstandsbevægelsen, og han blev den første direktør for Frihedsmuseet, da dette blev oprettet i 1957. Han blev pensioneret i 1971, men var da alvorligt syg, og døde allerede året efter.

Roussell kom ved sin rejse i 1931 ind i det antikvariske miljø i Skotland på et tidspunkt, hvor indsatsen især var orienteret mod de nordlige skotske øgrupper, Orkney og Shetland. Begge steder var der på grund af den færøske filolog Jakob Jakobsens banebrydende arbejder i de forudgående årtier, en stor interesse for skandinavisk sprog og historie, hvilket bl.a. kom til udtryk gennem en række yderst kompetente lokalhistorikere. Roussell selv kom med stor erfaring i skandinavisk byggeskik, der primært var erhvervet gennem undersøgelserne i Grønland.

Roussells besøg på Orkney i 1931 blev af stor betydning, ikke alene for hans egen teoridannelse omkring nordbobebyggelsen i Grønland, men også for den status dansk norrøn arkæologi, ikke mindst på baggrund af udgravningerne i Grønland, fik i mellemkrigstiden. Det faktum, at disse undersøgelser stort set alle blev publiceret på engelsk, primært i *Meddelelser om Grønland*, betød på den anden side, at de kom til at udgøre et vigtigt komparativt materiale for de skotske antikvarer, da de skandinavi-

ske bebyggelser fra vikingetid og middelalder omsider begyndte at dukke op på Orkney og Shetland i sidste halvdel af 1930rne.

Mens de lokale historikere på Orkney, Storer Clouston og Marwick, var godt inde i skandinavisk historie og sprog, var stort set samtlige skotske antikvarer og arkæologer, som i disse år var involveret i udgravingen af skandinaviske anlæg, ikke i stand til at læse endsige udtrykke sig på skandinavisk sprog, ligesom deres kendskab til skandinavisk arkæologi og historie var begrænset. Litteraturlisterne i deres publikationer illustrerer dette til overmål, og dermed et problem, der i vidt omfang har fulgt udforskningen af norrøn byggeskik i Nordatlanten lige siden.

Roussell og hans Orkney-forbindelser, Marwick og især Storer Clouston, står unikt i dette perspektiv, og deres diskussioner og samarbejde gennem 1930rne fik stor betydning for Roussells indsats i udforskningen af det norrøne Grønland samt for formidlingen af resultaterne fra undersøgelerne i Grønland til et skotsk fagmiljø.

Tak

Forfatteren er stor tak skyldig til en række personer og institutioner i forbindelse med udarbejdelsen af denne artikel, specielt Phil Astley fra Orkney Archives, Danmarks Nationalmuseum samt familien Eldjárn, Reykjavík. En særlig tak går til Yvonne Kargaard Thomsen (født Roussell), der venligst har stillet et enestående materiale i form af breve og fotos til min rådighed samt læst korrektur.

APPENDIX

- Aage Roussells arbejder om nordatlantisk byggeskik

Nørlund, P., 1930. Norse Ruins at Gardar. I samarbejde med Aage Roussel. *Meddelelser om Grønland*, 76:1, 1-170, ill. København.

Roussell, Aa., 1934. Norse Building Customs in the Scottish Isles. London-Copenhagen, 113 sider, ill.

Roussell, Aa., 1936. Sandnes and the Neighbouring Farms. *Meddelelser om Grønland* 88:2, s. 1-232, ill.

Roussell, Aa., 1936. En middelalderlig Badstue i Grønlands Nordbobygder. *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark*, s. 67-70, ill.

Roussell, Aa., 1937. Haus und Hof der Germanen in Norwegen, Island und Grönland. H. Reinerth (red.), *Haus und Hof im Nordischen Raum* 1, Leipzig, s. 119-134.

Roussell, Aa., 1938. Udgravninger i en afsides grønlandske Nordbobygd. *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark*, s. 55-64, ill.

Roussell, Aa., 1941. Farms and Churches in the Mediaeval Norse Settlements of Greenland. *Meddelelser om Grønland* 89, København, s. 1-354, ill.

Roussell, Aa., 1943b. Stöng, Þjórsárdalur. M. Stenberger (red.), *Fornitra gårðar i Island*, s. 72-97. København.

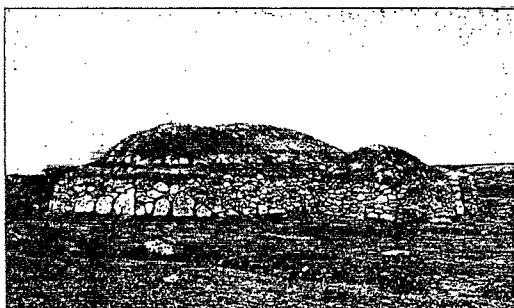
Roussell, Aa., 1943c. Komparativ Avdeling (Det nordiske hus i vikingetid. Islands tomter. Islands gudehove). M. Stenberger (red.), *Fornitra Gårdar i Island*, s. 191-223).

Roussell, Aa., 1943d. The Archaeological Expedition to Iceland in 1939 and its Results. *Le Nord, Revue Internationale des Pays du Nord* VI (1943), s. 121-132.

Roussell, Aa., 1953. Byggeskikkens på de nordatlantiske Øer. *Nordisk Kultur* XVII, Bygnads-kultur, s. 108-132. Manuskript indsendt i 1940.

Roussell, Aa., 1957. Anmeldelse af J.R.C. Hamilton: Excavations at Jarlshof, Shetland. *Archaeological Reports* 1. Ministry of Works. Edinburgh (1956). *Archaeological Journal* vol. 114 (1957), s. 187-188.

De fleste originalfotografier og -tegninger fra disse værker opbevares i det tidligere 2. Afdelings arkiv og bibliotek på Nationalmuseet.

Litteratur

- Blom, I., 1974. *Kampen om Eirik Raudes Land*. Pressgruppen
pepolitikk i grønlandsspørsmålet 1921-1931. Oslo.

Dickens, B., 1966. An Orkney Scholar: Hugh Marwick
1881-1965. *Saga Book of the Viking Club XVII*, s. 1-17.

Hamilton, J.R.C., 1956. *Excavations at Jarlshof, Shetland*.
Ministry of works Archaeological Reports No. 1.
Edinburgh.

Lidegaard, M., 1982. Johan Christian August Petersen.
Dansk Biografisk Leksikon 11, 298-299. København.

ORDER-FORM		
To Mr.	Bookseller	
<i>Please supply me with</i>	<i>cop</i>	<i>of Aage Ronsell:</i>
<i>Norse building customs in the Scottish isles, price 6,- Dan. Cr. swd.</i>		
	<i>postage extra.</i>	
Name	Address	
	Date	

- Nørlund, P., 1924. Buried Norsemen at Herjolfsnes. *Meddelelser om Grønland* LXVII:3.

1930. Norse Ruins at Gardar. The Episcopal Seat of Medieval Greenland. I samarbejde med Aage Rous-sell. *Meddelelser om Grønland* Bd. LXXVI.

1948. Trelleborg. *Nordiske Fortidsminder* IV:1. Køben-havn.

Nørlund, P. & M. Stenberger, 1934. Brattahlid. Re-searches into Norse culture in Greenland. *Meddelelser om Grønland* Bd. 88 Nr. 1.

- Rendall, R., 1965. Orkney's Most Distinguished Citizen. The life and work of the late Dr. Hugh Marwick. *The Orcadian*, 27. maj 1965.
- Roussell, Aa., 1934. *Norse building customs in the Scottish Isles*. Copenhagen/London.
1936. Sandnes and the Neighbouring Farms. *Meddelelser om Grønland* bd. 88, nr. 2. København.
- 1941a. Selvbiografi. I *Festskrift udgivet af Københavns Universitet* 1941, s. 152-153. København.
- 1941b. Farms and Churches in the Mediaeval Norse Settlements of Greenland. *Meddelelser om Grønland* bd. 89, nr. 1. København.
- 1943a. The Archaeological Expedition to Iceland in 1939 and its Results. *Le Nord, Revue Internationale des Pays du Nord* VI (1943), s. 121-132.
- 1943b. Stöng, Þjórsárdalur. M. Stenberger (red.), *Forntida gårðar i Island*, s. 72-97, København.
- 1943c. Komparativ Avdeling (Det nordiske hus i vikingetid. Islands tomter. Islands gudehove). M. Stenberger (red.), *Forntida Gårdar i Island*, s. 191-223, København.
1953. Byggeskikken paa de nordatlantiske Øer. *Nordisk Kultur* XVII, Byggnadskultur, s. 108-132.
1957. Anmeldelse af J.R.C. Hamilton: Excavations at Jarlshof, Shetland. *Archaeological Reports* 1. Ministry of Works. Edinburgh (1956). *Archaeological Journal* vol. 114 (1957), s. 187-188.
- Stenberger, M. (red.), 1943. *Forntida Gårdar i Island*. København.
- Storer Clouston, J., 1932. Tammaskirk in Rendall. *Proceedings of the Orkney Antiquarian Society* X (1931-1932), s. 9-16.
- Stummann Hansen, 1998. Steep Hills, Strong Winds and Wealthy Sportsmen. Aage Roussell and his Journey to the Scottish Isles in 1931. *Review of Scottish Culture* 11, s. 116-134. Edinburgh.
- 1999a. Stejle Bakker, Stærk Blæst og Velhavende Sportsfolk. Aage Roussell og hans Rejse til De Skotske Øer i 1931. *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie* 1997, s. 185-229.
- 1999b. Vi kaldte den Nordbodalen. Gudmund Hatts rejse til Grønland i 1932. *Tidsskriftet Grønland* 1999:2, s. 57-75.
- The Orkney Herald, 1944. The Late J. Storer Clouston. Popular Novelist and Convener of Orkney. *The Orkney Herald*, 27. juni 1944.

Noter

1. Brev af 23. august 1931. Privateje.
2. Brev fra Storer Clouston til Roussell af 23. august 1931. Privateje.
3. Brev fra Marwick til Roussell af 19. oktober 1931. Privateje.
4. Brev fra Storer Clouston til Roussell af 29. oktober 1931. Privateje.
5. Brev fra Roussell til Storer Clouston af 3. november 1931. Uddragene af Roussells breve på engelsk er gengivet i den form, de foreligger, og der er ikke sagt rettet stavfejl o.l. Privateje.
6. Brev fra Storer Clouston til Roussell af 16. november 1931. Privateje.
7. Brev fra Roussell til Storer Clouston af 11. maj 1932. Privateje.
8. Brev fra Storer Clouston til Roussell af 19. juni 1932. Danmarks Nationalmuseum.
9. Brev fra Storer Clouston til Roussell af 14. oktober 1932. Privateje.
10. Brev fra Storer Clouston til Roussell af 14. april 1933. Privateje. Selvom brevet synes at antyde, at Roussell skulle til Grønland den sommer, var dette dog ikke tilfældet.
11. Marwick og Storer Clouston takkede Roussell for bogen i breve af henholdsvis 29. august og 2. september 1936. Privateje.
12. Brev af 15. december 1938 fra Aage Roussell til J. Storer Clouston. Orkney Archives D23/25/5/6. Roussells lidt sarkastiske kommentarer omkring den manglende norske interesse skyldes, at den egentlige motivation bag den norske udeblivelse tilsyneladende var den dansk-norske strid om suveræniteten over Grønland.
13. På trykkeriregningen for publikationen *Norse Buildings Customs* fra 1934 står der øverst »Disputats«, hvilket indikerer, at Roussell måske havde håbet på allerede at kunne gøre denne publikation til sin disputats. Privateje.
14. Brev fra Marwick til Roussell af 7. april 1946. Privateje.
15. Roussells sidste skrift om norrøn byggeskik i Nordatlanten udkom i 1953 (Roussell 1953), men det fremgår klart af publikationen, at manuskriptet var indleveret allerede i 1940.

Price Dan. Cr. 6.—

NORSE BUILDING CUSTOMS IN THE SCOTTISH ISLES

BY
AAGE ROUSSELL

LEVIN & MUNKSGAARD · COPENHAGEN

1 2 3 4

Roussells bog »Norse Building Customs in the Scottish Isles« samt trykkeriregningen, der indikerer, at den oprindelig var tænkt som hans doktordisputats. Privateje.

KØBENHAVN K, d. 1-7-39

Mr. Archibald Russell,
FRA
Absalonsgade 1.

1084

LEVIN & MUNKSGAARD

EJNAR MUNKSGAARD

INTERNATIONAL BOGHANDEL, FORLAG, ANTIKVARIAT

NØRREGADE 6

TELEFON: CENTRAL 6970

ANSWER SHEET

TELEGRAM ADD: BOGOTTO

		<u>Dagbuds</u>	Kr.	Gro	Xr.	Ø.
Juni	27	Om. Fremstilling af følge til land.			1015	00
Juni	17	" Korrifikant			74	00
Juni	26	" 1/4 liter mere end beregnet. Salg og fragt.			35	00
		" Papir			7	00
		" Tælling			4	00
	23	" Porker for indlandske Frichys 1/4 a 7% , 4 a 7%5			11	78
	24	" " " " "			0	25
	28	" Mængden af Ammoniumklorat i de indlandske 8 a 7%			5	60
Juni	8	" Trykfejlsdeler. 1/10 + Smalhældning af do 1/20			12	50
		" Porker til Holmstrand Greenolje, Holbæk.			0	25
Juni	12	B. Karbo			1165	38
					1132	00
					33	38